

להציל את הלאומיות מהלאומנים

אם יש מסר פוליטי השוזר את המקרא כולו, הרי הוא זה: כדי להיות ראויים לעצמאות על בני ישראל לזכור שיש ייעוד נעלה ממנה. לישראל ולאמריקה לאומיות ייחודית, החורגת אל האוניברסלי | מאיר י' סולוביצ'יק

The Virtue of Nationalism

Yoram Hazony

Basic Books, 2018 | 304 p.

לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר ארצך. ואעשך לגוי גדול ואברכה ואגדלה שמך והיה ברכה. ואברכה מברכה ומקללך אור, ונברכו בך כל משפחת האדמה. (בראשית י"ב, א-ג)

אני נושא תמיד עיני אל ההתיישבות באמריקה בהוקרה ובפליאה, שכן זוהי פתיחתו של מהלך גדול בהשגחה האלוהית להארת אופל הבערות ולשחרור חלקה המשועבד של האנושות בכל קצווי תבל. (ג'ון אדמס)

בפברואר 1861 עזב אברהם לינקולן את ביתו במדינת אילינוי ויצא למסע אל טקס ההשבעה שלו לנשיאות. האתגר שעמד בפניו – כך אמר בפומבי – היה גדול מזה

הרב מאיר י' סולוביצ'יק, רבה של קהילת שארית ישראל בניו-יורק, הוא מנהל מרכז שטראוס לתורה ולמחשבת המערב בישיבה יוניברסיטי. המאמר ראה אור בכתב העת קומנטרי בספטמבר 2018, והוא מתפרסם כאן באדיבותו. תרגם מאנגלית: צור ארליך.

שעמד בפני ג'ורג' וושינגטון בזמנו. מדינות אחדות כבר פרשו מהאיחוד של ארצות הברית. אחרות, וביניהן וירג'יניה, עתידות היו לעשות כן במהרה. משא כבד, יוצא דופן, התגלגל על הנשיא החדש: לא רק להציל את האיחוד, אלא גם לשכנע את האומה שהאיחוד ראוי לשימור. הוא עשה זאת בסדרה של נאומים יוצאי דופן בתחנות לאורך הדרך לווינגטון הבירה. בעיר טרנטון, בפני האספה המחוקקת של מדינת ניו-ג'רזי, נדרש לינקולן למאבק ההרואי של ג'ורג' וושינגטון בטרנטון זו עצמה, ולנעוריו שלו, של לינקולן, עת הושפע עמוקות מדברים שקרא על המהפכה האמריקנית:

אני זוכר שחשבתני אז, אף כי נער הייתי, שהראשונים נלחמו בוודאי למען דבר שהוא מעבר לפשוט ולמתבקש; דבר שהוא אפילו יותר מעצמאות לאומית; דבר הטומן בחובו הבטחה גדולה לכל באי עולם מעתה ועד עולם. אני חרד במיוחד לכך שהאיחוד, החוקה וחירויות העם יתמידו להתקיים על פי הרעיון המקורי שהניע את מאבקם של הראשונים. אכן, אהיה מאושר אם אוכה להיות כלי צנוע בידי של הכול-יכול ובידי העם הזה, עמו הכמעט נבחר, לשימור מושא המאבק הגדול ההוא.

בהגיג מרשים זה טבע לינקולן צירוף מרתק. אמריקה, טען, היא "עמו הכמעט נבחר" של אלוהים. דומה שהוא רמז שהעם הנבחר המקורי, עם ישראל המקראי, נולד לא רק לשם קיום לאומי, אלא גם למען דבר נעלה וגדול יותר, שבגללו יתברכו בו כל משפחות האדמה. סיפורו של ארה"ב הוא הקבלה וחיקוי לסיפורו זה של עם ישראל. היא נוסדה לא רק כמעשה של נטילת "עצמאות לאומית", אלא להגשמת "הרעיון המקורי", המכונן, של חירות ושוויון, רעיון שטמונה בחובו "הבטחה גדולה" לעולם כולו. לדידו של לינקולן, חיקוי זה של עם ישראל הוא גלעין האקספציונליזם האמריקני: התפיסה העצמית של ארה"ב כאומה ייחודית ודגולה שהוטלה עליה שליחות.

ועדיין, כפי שלינקולן מקפיד לומר, אמריקה אינה העם הנבחר אלא ה"כמעט נבחר". להבדיל מאומות אירופה הנוצרית, שראו עצמן כיורשות העם היהודי וכנעלות עליו, אמריקה מחקה אותו אך אינה מחליפה אותו. יתרה מכך: לעם ישראל מבטיח אלוהים שיגאל אותו גם אחרי שיחטא וישרך דרכיו – ואילו העם ה"כמעט נבחר" חייב לשמור אמונים לרעיונות המשווים לה את גדולתה, ואם לא כן יחדל מהתקיים.

דבריו של לינקולן בטרנטון מזכירים לנו שאי אפשר להבין את ארה"ב בלי ללמוד על ישראל המקראית ועל תפיסת הלאומיות במקרא. מתוך ידיעה זו אנו ניגשים אל ספרו החדש של יורם חזוני *The Virtue of Nationalism* (בתרגום חופשי: "המידה- הטובה של הלאומיות", וגם "סגולת הלאומיות"). יש להסיר את הכובע בפני חזוני המממש בהצלחה שליחות פילוסופית ראשונה במעלה: הצבת המקרא במרכז הגותו הפוליטית. רבים היללו את חיבורו האחרון כניסוח ראוי-לשמו של המגמה הלאומית הסוחפת עתה את ארה"ב ועוד מדינות רבות. בה בעת, עלינו לשאול אם גרסת

הלאומיות שחזוני מקדם משקפת את עושר ההבנה של לינקולן לא רק על אמריקה, אלא גם על ישראל הקדומה.

חזוני מגיד בספרו החדש בין שתי משנות פוליטיות, הלאומיות והאימפריאליזם. בעיניו, הלאומיות "סבורה שהעולם מתנהל על הצד הטוב ביותר כאשר אומות יכולות להתוות את דרכן העצמאית בכוחות עצמן, לטפח את המסורות שלהן ולקדם את ענייניהן בלי התערבות". זאת, הוא אומר, "בניגוד לאימפריאליזם, השואף להביא לעולם שלום ושגשוג באמצעות איחוד האנושות, במידה נרחבת ככל האפשר, תחת שלטון מדיני יחיד".

"מרד בעריצים הוא ציות לאל": בני ישראל בורחים מפריעה בים סוף. החותם שהציעו ג'ון אדמס ותומס ג'פרסון עבור ארצות הברית עם ייסודה, 1776.

מיהם אותם אימפריאליסטים? בראש ובראשונה אלה אותם מנהיגים אירופים בעשורים שלאחר מלחמת העולם השנייה שחלמו על איחוד שבו תחלוש הזהות האירופית על הזהויות הלאומיות הייחודיות: המיזם האנטי-לאומי האולטימטיבי. ועם זאת, המונח מכוון גם למובנו המוכר יותר, לאותם שוחרי אימפריה נלהבים במאות ה-19 וה-20. וכך, הספר יכנס באותה משבצת את בנג'מין דיזראלי ואת נשיא האיחוד האירופי ז'ן קלוד יונקר, שלא לדבר על צ'רצ'יל.

אך לא רק חסידי האיחוד האירופי והבריטים הוויקטוריאנים סופגים את חיציו של חזוני. בלב האימפריאליזם, הוא גורס, מקננת התשוקה להנחיל אמת אחת בקרב עמים שונים. את ביקורתו זו הוא מפנה במפורש לצ'רלס קראוטהמר ולחבריו הניאו-שמרנים. כאשר נפלה ברית המועצות, קראוטהמר אבחן את הימים כ"רגע חד-קוטבי", חלון היסטורי של הזדמנות מיטבית למעצמת העל היחידה, ארצות הברית, להשתמש בכוחה לקידום האידיאלים שלה. הדבר, כותב חזוני, הוא "המשך מודע של מסורת פוליטית אימפריאליסטית".

נראה אולי מוזר למנות את קראוטהמר עם האימפריאליסטים, שהרי הוא הדגיש פעמים רבות שארה"ב היא תופעה ייחודית בתולדות המעצמות בעולם – בהיותה מעצמה שאינה מעוניינת בתפיסת ארצות חדשות. חזוני מציין זאת בהערות שוליים, ומשיב על כך שאימפריאליזם אינו בהכרח תשוקה להרחבת שטח, אלא היא "ביטוי לתיאבון לשליטה על עמים אחרים". תיאבון זה, הוא גורס, מתבטא בתזה של קראוטהמר.

מה הבעיה בשימוש בכוח כדי להשפיע על עמים אחרים? לדעת חזוני, זו הפרה של החוכמה המדינית המקראית, חוכמה שלטענתו מיטב ההוגים הפוליטיים הפרוטסטנטים אימצו. זוהי הלאומיות המקראית, ולדבריו היא מיוסדת על שני

עקרונות:

המינימום המוסרי הנדרש לממשלה לגיטימית. ראשית, על מנת שהמלך או השליט ימשול בבני עמו בזכות, עליו להגן על חייהם, משפחותיהם ורכושם, לקיים משפט צדק, לקיים את יום השבתון ולהכיר בפומבי באלוהים. ...

זכות ההגדרה העצמית הלאומית. שנית, אומה שהינה מלוכדת וחזקה דיה כדי להבטיח את עצמאותה המדינית תיחשב בעלת מה שהוגדר לימים זכות להגדרה עצמית... אף כי הוסכם שיש דרישות סף טבעיות לקיום חברה מתוקנת, אשר בהתאם לעיקרון הראשון הן מחייבות כל ממשל, לא הייתה ציפייה שכל האומות תהיינה זהות במחשבתן, בחוקיהן ובאורחות חייהן.

חזוני ממשיך וטוען כי גישה זו עומדת בניגוד חריף לאינטרנציונליזם של שלושת העשורים האחרונים, שהמטיפים לו מייחלים כי "הקהילייה הבינלאומית תהיה מעכשיו כפופה ל'ממשול גלובלי'. בעולם יהיו משטר משפטי אחד ומערכת כלכלית אחת, שיישלוטו בידי אמריקנים ואירופים על פי דוקטרינות ליברליות. ואם מדינה 'תפר את הכללים' של סדר עולמי חדש זה, כפי שקרה בסרביה, בעיראק ובלוב, כי אז יגיע לזירה הצבא האמריקני, יחד עם יחידות מייצגות ממדינות אירופיות, וישיב את משטר החוק לאיתנו".

אפשר כמובן למתוח ביקורת על מידת החוכמה והתבונה של המבצעים הצבאיים הללו, אך לא ברור מדוע הם מגלמים אימפריאליזם על פי הגדרתו של חזוני. האם עיראק, לוב וסרביה שומרות על "המינימום המוסרי הנדרש לממשלה לגיטימית"? אם התשובה חיובית, מסתבר שהמינימום המוסרי המקראי הוא אכן מינימלי ביותר.

*

הבה נשאל: האם סיפורה של ישראל המקראית מלמד אותנו שעצמאות של אומות היא דבר טוב בפני עצמו?

התגובה התיאולוגית המוצלחת ביותר לשאלה זו היא פרפראזה על דברי הכומר לאבג'וי ב'משפחת סימפסון': "תשובה קצרה: 'כן' בתוספת 'אם'; תשובה ארוכה: 'לא' בתוספת 'אבל'". כמאמר חזוני, האומה הישראלית אכן נולדה בהתנערות מאימפריה חזקה, רודנית ולא-מוסרית. אומה זו אכן הקימה מדינה בארצה, ובמידה רבה עמדה בפני הפיתוי האימפריאלי. אומנם היא הצמיחה חזון אחרית-ימים שבו כל העמים מכירים באלוהי ישראל, אבל חזון זה לא כלל הטמעה של עמים אלה בישראל, אלא הותיר לכל עם לכוון עם אלוהים ברית ייחודית משלו. אפשר בהחלט להנגיד בין חזון המקרא לבין שירו של ג'ון לנן 'דמיינו', הנכסף לעולם שבו "אין ארצות" ורואה בכך את הדרך היחידה לשלום על פני האדמה. אין ספק שרוב חסידיה האוטופיים של

אירופה מטמיעת-העמים מחזיקים בעמדה שאינה עולה בקנה אחד עם ההשקפה המקראית.

ועדיין, האומה הישראלית הקדומה נוצרה בדרך שונה מאוד מזה שבו נוצרו אומות אחרות. יתרה מכך, עצם סיפורה המכונן נועד להזכירנו כי חירותה הלאומית איננה מטרה העומדת בפני עצמה, אלא אמצעי להיענות לייעוד הברית. עם ישראל קיים, כאז כן עתה, לא רק למען עצמו אלא לצורך מימושה של תוכנית אלוהית שכל משפחות האדמה יתברכו בה.

התיאולוג מייקל וישוגרוד כתב שאף על פי שעם ישראל הוא לאום, לאומיותו לא נוצרה בתחומי ארצו. על פי התורה, עם ישראל קם בסיני לפני שנכנס לארץ. "אין עוד עם שבזיכרונו הלאומי נמצאת כניסה לארצו", הוא אומר. בכל יתר המקרים, "עם נולד מאדמה שהיא אימו. העם אינו מקדים את הארץ". ישראל הייתה לאומה בברית סיני; או אם תרצו, הערבות של כל ישראל זה בזה מתקיימת רק דרך מחויבותם לנאמנות לאלוהי ישראל ולתורתו. כל זה נועד להזכיר לבני ישראל, גם כאשר ייכנסו לארצם וייכנסו לשגרה המתעתעת של חיי ממלכה רגילים, שיש להם ייעוד נעלה יותר מעצם הקיום המדיני.

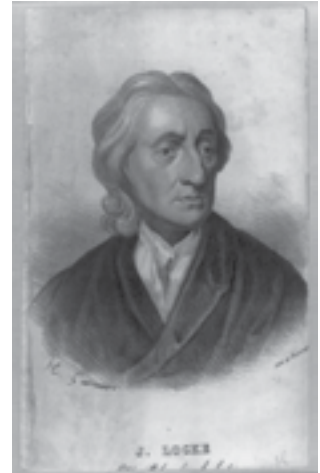
לאור זאת עלינו לבחון את טיעונו מבוסס-המקרא של חזוני. לדבריו, התנ"ך רואה במערך של מדינות לאום עצמאיות את הסדר הבינלאומי המועדף, שכן הוא מונע את אנרכיית השבטיות ואת רודנות האימפריאליזם גם יחד. על פי המקרא, כותב חזוני, מדינה חופשית נוסדת כאשר מנהיגי שבטים "משתתפים בבחירת שליט האומה ומייעצים לו כאשר הכרעות חשובות עומדות על המדוכה. בדרך זו, נאמנותו של הפרט למדינה באה מתוך נאמנותו להוריו, לשבט ולעמו". המקרה המפורסם ביותר של איחוד שבטים כזה, הוא ממשיך, "הוא המקרה של ישראל הקדומה, ששימש מופת למדינת הלאום".

אך יש כאן בעיה אחת: לא כך נולד ישראל. בני ישראל היו לאומה בברית הר סיני, ובקבלתה המחודשת בערוב ימי משה בערבות מואב. מנהיגי השבטים לא השתתפו בבחירת מנהיגם, שכן את משה בחר אלוהים, וגם את יהושע יורשו. כאשר שבטי ישראל התאחדו תחת שלטונם של מלכים, מלכים אלה, שאול ואחריו דוד, נמשחו לא בידי נציגי העם אלא בידי אלוהים ונביאו, ואלה מבני ישראל שסברו שמוטב לבחור במנהיג אחר נחשבו בוגדים ואף כופרים, מכחישי הבחירה האלוהית. ישראל המקראית היא אומה, אך שוב ושוב מזכירים לה שהיא קיימת למען הברית, ולא הברית למענה.

וכך, בשירת הפרידה שלו, שירת האזינו, משבח משה את הלויים שהענישו את הסוגדים לעגל הזהב על כי העמידו את נאמנותם לברית מעל למה שחזוני מכנה נאמנות להורים, לשבט ולאומה: "הֲאֵמֶר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ 'לֹא רְאִיתִיו' וְאֵת אָחִיו לֹא הִפִּיר

וְאֵת בְּנוֹ לֹא יָדַע, כִּי שָׁמְרוּ אִמְרֹתָּהּ וּבְרִיתָהּ יִנְצְרוּ" (דברים ל"ג, ט), כלומר שמירת הברית מצדיקה במידת הצורך התנכרות למשפחה.

ישנם אם כן לאורך העלילה המקראית רגעי מפתח שבהם ההעדפה לכאורה של המקרא ללאומיות נזנחת לגמרי לטובת ענייני הברית. פילוג הממלכה לאחר ימי שלמה הוא עונש על ששלמה עבר על דברי התורה. המלך צדקיהו (והעם כולו) נענשים על כי לא שמעו לירמיהו, שהורה לבטוח בה' ולהיכנע לבלבל, והתעקשו על העצמאות הלאומית. ומאלף מכול: ה' מאמץ אל חיקו את האימפריה הפרסית בהנהגת כורש, ומכריז עליו כמשיחו על שום שאפשר את שיבת ציון וחידוש הברית בימי עזרא: "כה אָמַר ה' לְמֹשִׁיחֹו לְכוּרֶשׁ אֲשֶׁר הִחֲזַקְתִּי בְיַמִּינוֹ לְרֹד לְפָנָיו גּוֹיִם ... לְמַעַן עֲבַדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחֵירִי, וְאֶקְרָא לָהֶם: בְּשֵׁמִי אֶכְנֹה וְלֹא יִדְעֹתַנִּי (ישעיהו מ"ה, א-ד).

מושמץ בידי חזוני, נערץ על ידי המייסדים:
ג'ון לוק (מאוסף ספריית הקונגרס)

אם יש מסר פוליטי מרכזי לעם ישראל השוזר את המקרא כולו, הרי הוא זה: כדי להיות ראויים לעצמאות עליכם לזכור שהיא ניתנת לכם לצורך ייעוד שהוא נעלה ממנה עצמה. כיוון שכך, לא קל להשוות את סיפורו של עם ישראל לסיפוריהם של עמים אחרים. חזוני, בהתייחסות מעניינת למקרא, טוען שלא רק היחיד אלא גם הקולקטיב יכול לחוות חופש, ושעצמאות לאומית יכולה לשמש תשתית לשגשוג של האדם: "האם באמת אפשר לדבר על חופש של אומה? כמובן, על עם ישראל מסופר ששמח במנוסתו מבית-העבדים המצרי ומים סוף, וסוג זה של חופש של אומה מאימפריה נחוג מדי שנה בימי עצמאות בצ'כיה, ביוון, בהודו, באירלנד, בישראל, בפולין, בסרביה, בקוריאה הדרומית, בשווייץ, בארה"ב ובעוד מדינות רבות".

שוב, אין הדבר מדויק. קראו בשירת הים, שירת הגאולה של בני ישראל מעבדות מצרים ומסכנת הטביעה בים סוף, ותראו מה מועטה ההתייחסות ל"חופש של אומה מאימפריה". השבח וההודיה ניתנים שם לה' שהראה את כוחו לעולם: "אֲשִׁירָה לָהּ כִּי גָאָה גָאָה, סוֹס וְרִכְבּוֹ רָמָה בַּיָּם. עֲזִי וְזַמְרַת יְיָ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה. זֶה אֵלֵי וְאֲנֹהוּ, אֵלֵהִי אָבִי וְאֲרַמְמָנוּהוּ". העברים שרים על יציאת מצרים לא כעל שחרור לאומי אלא בקול של אומה החבה עתה הכול לאלוהים, אומה שייעודה הוא הרבה מעבר לשחרור עצמו.

ספק אם כן אם שווייץ או יוון חוגגות כיום את עצמאותן בדרך שעם ישראל חגג על הים. אומנם, ארה"ב אכן חוגגת כך, או לפחות חגגה. בשנת ייסודה, 1776, המליצה ועדה בהשתתפות בנג'מין פרנקלין, תומס ג'פרסון וג'ון אדמס לקונגרס הקונטיננטלי (הרשות המחוקקת של ארה"ב בראשיתה) שבחותרם הרשמי של ארה"ב יצוירו משה

ופרעה על ים סוף, עם סיסמה הקושרת את שחרור המושבות בעניין נעלה ואוניברסלי יותר: "מרד בעריצים, ציות לאלוהים". תנועות לאומיות רבות היו בעולם, אך רק זו האמריקנית, ברגעיה הגדולים, ראתה אתה עצמה "העם הכמעט נבחר".

ועדיין נשאר שאלה. הברית עם בני ישראל היא התורה. היא שכוננה אותם כעם בהר סיני, ושוב בערבות הירדן. מהו מסמך הברית של "העם הכמעט נבחר" של לינקולן?

*

האיש הרע בספרו של חזוני הוא ג'ון לוק. לדעתו של חזוני, תיאוריות הנאורות של לוק הולידו את רוסו ואת קאנט, אבות האנטי-לאומיות האירופית. בעיניו, גדולתן של ארה"ב ובריטניה באה להן דווקא מפני שלמדו מפילוסופים שאינם לוק.

מה הופך הוגה חשוב זה בן המאה ה-17 לבעייתי עד כדי כך? לוק הגה את תיאוריית האמנה החברתית, ובכך, כותב חזוני, הוליד מדינה "שהיא תוצר של הסכמה בלבד: יחידים מרגישים שחיייהם ורכושם אינם בטוחים דיים, ועל כן בוחרים לכרות אמנה שתגונן על האינטרסים שלהם". לוק מתמקד בחירות הפרט. חיבורו 'המסכת השנייה על הממשל' אומר מעט מאוד על קשרי המשפחה, השבט והעם. במציאות, לעומת זאת, "אומות הן קהילות המאוגדות בקשרי נאמנות הדדית, והן מנחילות מסורות ייחודיות מדור לדור".

האומנם לא הייתה ללוק השפעה עצומה על ארה"ב? האומנם לא תרמה תורת חופש הפרט ומקור הממשל שלו תרומה יסודית להבנתה העצמית של אומה זו? נראה שחזוני ישיב בשלילה. בפולמוס מעניין בכתב העת המקוון 'מוזאיק', עמד פיטר ברקוביץ על חשיבות תיאוריית החירות של לוק לארה"ב, וציין כי אנו האמריקנים חבים ללוק "את תפיסותינו בדבר המגבלות הנאותות על עוצמתה של הממשלה והאמצעים היעילים להגבילה – סוגיות מרכזיות במסורת המודרנית של החופש". חזוני בתשובתו הכחיש את השפעתו של הפילוסוף על המסורת הפוליטית האנגלו-אמריקנית, ודרכה על ארה"ב. "אל מול משנתו של בית סטיוארט בדבר הזכות האלוהית שיש למלכים לשלוט", קבע חזוני, "עמדו בגבורה לא רדיקלים מבית מדרשו של לוק כי אם לאומנים אנגלים ומשפטנים אנגלים מן השורה, בהנהגת אדוארד קוק וג'ון סְלֶדֶן, השמרנים האמיתיים של אנגליה בת ראשית המאה ה-17... החירויות שאנשים אלה הגנו עליהן עוגנו בידי תלמידיהם בחוק הזכויות האנגלי בשנת 1689, החוק שבתורו הוליד את חוקת ארה"ב ואת כתב הזכויות האמריקני. אף לא אחד מן המסמכים הללו מאזכר את תיאוריות הזכויות האוניברסליות של לוק (אף כי הכרות העצמאות האמריקנית מאזכרת אותן)".

האמת היא שהכרות העצמאות האמריקנית לא רק "מאזכרת" את תיאוריית הזכויות האוניברסליות של לוק, אלא אף מציגה אותה כגלעין הרעיון האמריקני. כפי שחזוני

מודה במובלע, הרעיון שכל בני האדם נבראו שווים ושיש להם זכויות שאינן ניתנות להכחשה לקוח ישירות מפתיחת 'המסכת השנייה' של לוק. איש לא פקפק בכך בזמנו, וגם לא בזמן שחלף מאז. ריצ'רד הנרי לי, שהגיש לקונגרס הקונטיננטלי את הצעת ההחלטה בדבר הכרזת העצמאות, הטעים כי הטענות העיקריות בהכרזה המוצעת "הועתקו מהמסכת של לוק על הממשל". בהמשך, מתנגדיהם של מכתבי 'הפדרליסט' של ג'פרסון (מאמרים בזכות אשרור החוקה האמריקנית) טענו שג'פרסון "גנב מהמאמרים של לוק". ג'פרסון מצידו אישר שכתב את המסמך "לא מתוך כוונה להעלות עקרונות או רגשות מקוריים" אלא כ"ביטוי לנפש האמריקנית" השואב מכתבי ההוגים הפוליטיים החשובים ביותר, ובכללם לוק.

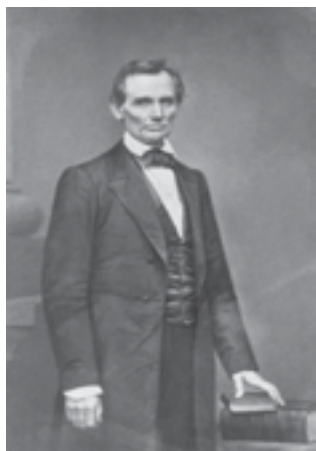
אין פירוש הדבר שרק לוק השפיע על נוסח ההכרזה. צודק חזוני בצינו את חוסריה של תורת לוק; אולם האבות המייסדים השלימו את החסר בהוסיפם להכרזה מושגים מקראיים. ג'פרסון הכין טיוטה שמיעטה באזכור רעיונות עבריים; אך אלו נוספו על ידי חברים אחרים בקונגרס הקונטיננטלי. התיקונים שלהם הבטיחו כי זכויות הפרט שג'פרסון הציב במרכז הניסוי האמריקני לא רק יתוארו כמתת האל, אלא גם יופעלו רק בחסותו – כאמור בפתיחת הפסקה העיקרית בהצהרה, פסקת הסיום: "לפיכך אנו, נציגי ארצות הברית של אמריקה, נאספנו בקונגרס הכללי, ואנו פונים אל השופט העליון של כל באי עולם ומבקשים ממנו שיראה את צדקת כוונותינו". הפסקה והצהרה כולה נחתמות במחויבות של החותמים לברית משותפת בחסות האל: "ולקיום הכרזה זו, תוך ביטחון איתן בחסותה של ההשגחה העליונה, אנו מתחייבים באורח הדדי, זה בפני זה, בחיינו, בנכסינו ובכבודנו".

ניסוחים אלה ושכמותם עזרו להכניס את הכרזת העצמאות למה שההיסטוריונית המנוחה פאולין מאייר כינתה "כתבי הקודש האמריקניים". הרב יונתן זקס טען שארה"ב מתייחדת בכך שצירפה יחדיו את תיאוריית האמנה החברתית של לוק עם תפיסת הברית המקראית, וכך יצרה שפה פוליטית שמושגי חופש הפרט והיעוד הלאומי המשותף משמשים בה יחדיו. תפיסת הברית של ארצות הברית, סבור זקס, מאפשרת "לשלב את השניים בלי להתיכם יחדיו". ארה"ב, כישות פוליטית, הושפעה עמוקות מלוק תוך שהיא מתעלה על ההיבטים הבעייתיים ב'מסכת השנייה' שלו.

מהי ה"ברית" של ארצות הברית, ייעודה הנעלה? בעיני לינקולן זו יכולה להיות רק הכרזת העצמאות. יום לאחר שנשא את נאומו בטרנטון הוא הגיע לפילדלפיה ושם תיאר את היכל העצמאות, מקום שם אושרה ההכרזה, כירושלים של אמריקה, לא פחות ולא יותר: "כל אשר ביקשתי בחיי, מוצאו מבין הכתלים הללו. כל מאבקי הפוליטיים היו למען התורה שיצאה מהיכל קודש זה. תשכח ימיני אם אשכח את אמריו; תדבק לשוני לחיכי אם אבגוד בתורתו".

כינונה של ארה"ב היה לא באישור החוקה אלא באימוץ הכרזת העצמאות כמגילת יסוד; ויותר מכך: ככתב ברית. לדידו של לינקולן, ביום ההוא, ולא בימי הוועידה

לאישור החוקה, "אבותינו הולידו אומה גדולה". ההכרזה, יותר מכל מסמך אחר, היא המגדירה מיהם האמריקנים. אם ישתנו היבטים במבנה החוקתי של ארה"ב, היא עדיין תהיה ארה"ב; כידוע, החוקה תוקנה כבר 27 פעמים מאז אושרה בנוסחה המקורית.

מסור לערכים על-לאומיים: אברהם לינקולן, 1960. צילום: מתיו ברידי (מאוסף ספריית הקונגרס)

אבל אם יחליט הקונגרס פה אחד, בניגוד לחוקה, שלא כל בני האדם נבראו שווים, שהבורא לא חנן אותם בזכויות בלתי ניתנות להכחשה, ושהמשלה קיימת לא מתוקף הסכמת הנמשלים – כי אז ארה"ב לא תתקיים עוד. הדגל אולי עוד יישא כוכבים ופסים, הגבול אולי עוד ימתח מהאוקיינוס האטלנטי לאוקיינוס השקט, אולי עוד יהיו לה נשיא וקונגרס ומערכת משפט – אבל היא לא תהיה המדינה שנוסדה ב-4 ביולי 1776.

ארה"ב איננה ארה"ב בלי ג'ון לוק, אבל לוק איננו חזות כולה. הדנ"א הפוליטי שלה הוא סליל כפול: לוק – והמקרא. מפעם לפעם מתעוררים מתחים בין השניים, בין הנאורות להבראיזם; ואף על פי כן, ההכרזה העשויה משניהם מגדירה את זהותה של ארה"ב. בזכות המסמך הברית-לוקיאני הזה ארה"ב היא אומה בעלת אמונת-יעוד.

חזוני, כך נדמה, מערער גם על אופי אמוני זה של ארצות הברית, בקוננו על כי "אהבת המסמכים המכוננים (או

'האמונה האמריקנית' שהם אמורים להכיל) מועלית כיום כתחליף לזיקה אל האומה האמריקנית עצמה". הוקרת המסמכים המכוננים של ארה"ב, הוא טוען, חייבת להתבסס על אהבת העם האמריקני. חזוני נדרש להוקרה שהיהודים מפגינים כלפי ספר התורה. הוא מספר על מנהג ההגבהה של הספר, וממשיך בתיאור של חוויה אישית בבית הכנסת:

זיהיתי יראת-כבוד זו בדרך שבה המתפללים פסעו לעבר ספר התורה שהוצא מהארון כדי לנשקו... ידעתי שאם ספר תורה נופל ארצה, הקהילה כולה צריכה לצום חודש לשם כפרה... כאן, ובדרכים רבות אחרות, חוויתי את ההוקרה של השבט – שהרי אצל היהודים ואצל הנוצרים הקהילה היא זה מכבר מקבילתו של השבט – כחוויה שלי עצמי. ילדים לומדים לכבד את התורה ולשמור לה אמונים כחלק בלתי נפרד מנאמנותם למשפחה ולשבט, ואלה האחרונים מבטאים בעצמם את הערצת לתורה כחלק בלתי נפרד לנאמנות לעם היהודי.

הדבר נכון רק באופן חלקי. קריאת התורה נתפסת בהלכה כשחזור של מעמד הר סיני, המעמד המכונן של הברית. הגבהת ספר התורה מעל ראשי המתפללים ממחישה רעיון זה. הנאמנות לתורה נמצאת מעל לנאמנות לקהילה, וכאשר יש התנגשות בין השתיים הראשונה גוברת. הורים שומרי מצוות אכן מלמדים את ילדיהם לכבד את התורה, והילדים אכן מפגימים כבוד זה מתוך הכבוד שהם רוחשים כלפי הוריהם. אבל

הורים אלה מקווים שכאשר ילדיהם יגדלו הם יבינו שמושא הכבוד האולטימטיבי הוא התורה, לא ההורים. שכלפי התורה הם מחויבים במרב הנאמנות והדבקות, והיא זו המצווה עליהם לכבד את הוריהם, ולא להפך; ושמיסירותם לעם ישראל היא הרחבה לנאמנותם לתורה, ולא להפך. אם ילדיהם הגדולים אינם מכבדים את התורה יותר מכפי שהם מכבדים אותם, הם נכשלו כהורים וכיהודים.

היגיון דומה חל על האמונה האמריקנית. החיבור של האדם האמריקני לארצו ולעמו אכן יכול ללמדו להוקיר את יסודותיה המכוננים של ארה"ב. אבל בסופו של דבר הוא אמור ללמוד לכבד את הרעיון האמריקני יותר מכפי שהוא מכבד את האינטרס הלאומי, ולדעת שנאמנותם של האמריקנים איש לרעהו צריכה, בעומק מהותה, להתבסס על הנאמנות לרעיונות המכוננים של ארה"ב, ולא להפך. גם על כך דיבר לינקולן בעומדו ליד היכל העצמאות:

לא פעם שאלתי את עצמי, מהו אותו עיקרון או רעיון גדול שהצליח להחזיק את הקונפדרציה הזו מלכדת זמן רב כל כך. זה איננו רק עניין היפרדות המושבות מאנגליה – אלא התפיסה המבוטאת בהכרזת העצמאות שנתנה חירות לא רק לעם בארץ זו אלא גם, אני מקווה, לעולם כולו, מעתה ועד עולם. תפיסה זו מגולמת בהכרזת העצמאות. חבריי, האם יכולה ארצנו להינצל על בסיס זה? אם התשובה חיובית, אראה עצמי המאושר באדם אם אוכל לתת ידי לכך. ואם ארצנו לא תוכל להינצל על יסוד העיקרון הזה, יהיה הדבר נורא ביותר. אבל אם אפשר להציל את ארצנו רק באמצעות ויתור על העיקרון, מוטב לי שירצחוני לאלתר משאבגוד בו.

אלה הם דברים מבהילים ונבואיים מפיו של אדם שעתיד היה לעשות כה רבות למימוש עקרונות הכרזת העצמאות – וגם להיות הנשיא הראשון שנרצח משום שעשה כן. אך לעצם העניין, דברים אלה מבליטים את הסדר הנכון מבחינתנו: שאיפתו לאחדות ארצות הברית נובעת מנאמנותו להכרזת העצמאות, ולא להפך. הלאומיות האמריקנית, היא מובנה אשר יהא, היא לדידו של לינקולן בלתי נפרדת מהאמונה שהכרזת העצמאות היא ה"ברית" שבלב ארצות הברית, ושאמורות בה אמיתות הנוגעות לא רק לאמריקה לבדה. חזוני טוען כי "בעיני האימפריאליסטים הליברלים, כל מתנגד-משטר וכל התנגדות למשטר הן היינו הך", כלומר פסולות, בעוד הלאומיים "לעולם אינם מחזיקים בהשקפת עולם יחידה שהם שואפים לקדם. שום דוקטרינה אוניברסלית אינה נראית להם מתכון לישועת האנושות כולה". אך אם הוא צודק, כי אז גדולי האומה האמריקנית אינם לאומיים. הרי אברהם לינקולן הוא אשר הסביר כי מחבר הכרזת העצמאות תומס ג'פרסון, עם כל פגמיו, היה בעל תפקיד מרכזי בעיצוב התפיסה העצמית האמריקנית משום שהעמיד אמת אוניברסלית ועל-זמנית. כך אמר: "כל הכבוד לג'פרסון – לאיש אשר, בתוך סיר הלחץ של המאבק לעצמאותו הלאומית של העם, היו לו קור הרוח, החזון והיכולת ליצוק אל תוך מסמך מהפכני גרידא אמת מופשטת, ישימה לכל בני האדם בכל הזמנים, ועל ידי כך להעמידה למשמרת עולמים;

בזכותו היא עומדת לנו היום, ותעמוד לדורות הבאים, כאות אזהרה וכאבן נגף בפני כל ראשית-התגבשות של עריצות ודיכוי”.

*

יהיה זה אבסורד לומר שהאיש שהציל את האיחוד לא היה לאומי. האמריקנים הם עם לאומי – אם מבינים מונח זה נכון. וזה המפתח. רייץ’ לזרי וראמש פונורו טענו, באופן משכנע, כי הגיע הזמן לנטוש את ההבנה הליברלית והאינטרנציונליסטית בטרתה, ולהציג את הלאומיות האמריקנית על כל העשוי להיכלל בה:

היא כוללת נאמנות של אדם למדינתו: תחושת שייכות, מחויבות והכרת תודה לה. תחושה זו קשורה גם לעם היושב במדינה זו ולתרבותו, לא רק למוסדות השלטון ולחוקים שלה. לאומיות זו כוללת סולידריות של אדם עם בני ארצו, והכרה כי טובתם קודמת לטובתם של זרים, אף כי אינה שוללת אותה. בביטוי הפוליטי, תומכת הלאומיות בממשל פדרלי הקנאי לריבונותו, תומך בגלוי ובלי התנצלות בקידום האינטרסים של עמו, ומודע היטב לצורך בליכוד לאומי.

לאומיות זו אינה פוגמת בהיותה של ארה”ב אומה יוצאת דופן, חריגה, חדורת אמונת-שליחות בעולם שעדיין זקוק למנהיגותה. היא תופסת את סיפורה ואת תפקידה בעולם באורח המבוסס על המקרא, ופירוש הדבר הוא שהאידיאלים של הברית – החירות והשוויון – מעוררים בה מעת לעת תחושת ייעוד הנעלה מן האינטרס העצמי גרידא. יכול בהחלט אדם אמריקני לחשוש מהסתבכות צבאית מעבר לים, ועדיין לטעון שאפשר, ולעיתים רצוי, להפעיל את עוצמתה של ארצו לקידום עקרונות נעלים אלה בעולם.

אנו מצויים בתקופה פוליטית מרתקת. ייתכן שהיא הרגע הנכון לאמץ לא רק את הפטריוטיות אלא גם את הלאומיות, ואף את תפיסתה על פי המקרא. אולם אל לנו לאמץ גרסה של לאומיות המשמכת את ארה”ב ואת ישראל המקראית. חזוני חווה כי בעידן מדולדל מסורת כשלנו, דרושה לנו “שותפות תנ”כית בין פרוטסטנטים מודעים, קתולים לאומיים ויהודים” שתגלה מחדש את ההגות המדינית העברית שהדריכה את המערב ותקומם אותה “כבסיס לתקופה חדשה”. אני מסכים בכל ליבי. אבל חזון זה חייב לכלול את הבנת ייעודי-הברית של “העם הכמעט נבחר”, אשר, בהשראת העם הנבחר, מאמין שהוא נוצר למען “דבר שהוא אפילו יותר מעצמאות לאומית”: למען “דבר הטומן בחובו הבטחה גדולה לכל באי עולם מעתה ועד עולם”.

בימים טרופים אלה, כשהפיצול הלאומי גובר והוויכוח מתלהט, אולי יעזור לנו חזונו זה של לינקולן “להשיג ולהוקיר שלום צודק ובר-קיימא בינינו לבין עצמנו ובינינו לבין כל העמים”, כמאמרו בנאום ההשבעה השנייה שלו. אמן כן יהי רצון.

לא הכול בראש

עודד כרמלי שם מראה ליצנית מול אופנת חשיבה שהשלכותיה רציניות ואף מסוכנות: תרבות ה"תחשוב טוב יהיה טוב", הגולשת גם ל"רע לך כי אתה רע" | טפת הכהן-ביק

הכלום מנצח: כשאנשים חכמים עושים מדיטציה

עודד כרמלי

כנרת זמורה, 2019 | עמ' 191

עודד כרמלי כתב ספר חכם וחשוב. 'הכלום מנצח' שולח חיצים בבלונים רבים של התרבות שלנו, אך בעיקר מבקר את ספרי ההדרכה העצמית השטחיים, את הניו-אייג' ואת האשליה, המתוקה אומנם להפליא, שאם נחשוב טוב יהיה טוב (אבל החיצים שלו מופנים גם לכיוונים נוספים, כגון פוסט-מודרניזם וכתובה נשית). זה ספר חשוב משום שהוא לוכד אחד מן המאפיינים המרכזיים ביותר של הדור שלנו ומתעמת איתו לאט ובסבלנות. "זה הדור שלי, אלה חברים שלי, שקופצים מסדנת מיינדפולנס לווילסונה ורק נהיים אומללים יותר ויותר משנה לשנה" אמר כרמלי בראיון על הספר, "ורציתי להגיד להם שיש עוד המון דברים שהם יכולים לעשות כדי להיות מאושרים יותר, והדבר הראשון הוא להפסיק לנסות להיות מאושרים יותר".!

לפני שנעמיק בביקורת הנוקבת שכרמלי מגולל, צריך להבהיר שאין זה ספר השוטח הטפת מוסר ואף לא ספר מחקר או הגות, אלא ספר פרודי על ספרי הדרכה עצמית. כרמלי יוצר תואם בין הצורה לתוכן, כלומר כותב על מושא הביקורת בשפה שעולם התוכן עצמו יצר, ובדרך זו חושף אותו במערומיו. זו גרסת 2019 של 'מגלה טמירין' ליוסף פרל – הספר הפסודו חסידי בן המאה ה-19 שמתח ביקורת חריפה על החסידות בסגנון כתיבה. כרמלי

טפת הכהן-ביק היא דוקטורנטית במחלקה לספרות עברית באוניברסיטת בן-גוריון ועמיתה בתוכנית הדוקטורנטים של המכון הישראלי לדמוקרטיה.

מאמץ את כל מאפייני ה'אנר, כגון שיבוץ סיפורים קצרים, לשון נגישה ופנייה ישירה לנמען, ואף את המאפיינים הגרפיים הרווחים בספרות הזו. וכך, למשל, הספר נפתח בסיפור של גיבור-מספר בעל שם גנרי, ג'ק, שידידו הטוב ביותר הוא ג'ון סמית. ג'ק מוצא ספר:

הספר הזה היה הכלום מנצח כשאנשים חכמים עושים מדיטציה מאת עודד כרמלי. הוא גרם לי להבין שאף אחד לא קונה את סיפור הסבתא שלי. הוא גרם לי להבין שמעולם לא היו ג'ק וג'סיקה, ג'וזי קופיוטינג ואינפיניט פאואר. לראשונה בחיי הבנתי שאני בעצם רואה חשבון בשם שמואל. אני גר ברעננה. לאשתי קוראים שושי. מעולם לא הרווחתי או הפסדתי מיליונים. אף פעם לא הייתי בטיבט, למרות שפעם אחת נסעתי עם שושי לעשרה ימים בתאילנד. (עמ' 12)

כרמלי מבקש לנתץ את הנרקיסים והעיסוק העצמי הבלתי נסבל, מה שהוא מכנה "חיטוט בפופיק": "הביטו סביבכם לשם שינוי. ללא העניין שאנשים גילו בתהליכים ביולוגיים וכימיים לא היו לנו תרופות ורופאים" (עמ' 93). כרמלי מבקש להחזיר לקדמת הבמה את הסקרנות והלמידה של העולם סביבנו, ובתוך כך מגיעים לימודי המדע והעיסוק בחלל שהוא מעודד, ולא רק של עצמנו – ומראה צעד אחר צעד מדוע הנרקיסים הזה ממייט עלינו אסון תרבותי:

כשאיזיק ניוטון נשאל כיצד הגיע לתגליות המדעיות שלו, הוא ענה בצניעות שעמד על כתפי ענקים. אבל הוא לא אמר את זה כדי להיות מודפס על מגנט במטבחון של חברה ליבוא תחליפי חלב. בכלל, הוא לא אמר את זה כדי לעורר השראה. ניוטון באמת למד מקודמיו. לא שאב השראה – למד פיזיקה.

או אלא אם כן אתם לומדים פיזיקה, אין לכם מה ללמוד מאיזיק ניוטון ... אתם יודעים מה ההבדל בין שואבי ההשראה ובין אישים כמו קירי, פרנקלין וגנדי? שהם הקדישו את חייהם למשהו, שעה שהשואבים השראה מקדישים את חייהם לעצמם. (עמ' 95)

בזירת קרב נוספת הוא מעלה את האפשרות שנשכחה איפשהו במהלך המאה העשרים, שלפעמים כשלא אוהבים אותנו זה מפני שאנחנו אכן לא טובים מספיק, לא מצחיקים או לא נעימים – ולכן כדאי לנו לחשוב איך לשנות את זה, ולא איך לאהוב את עצמנו יותר: "כיצד הפכו 'אישורים חיצוניים' ו'רושם חיצוני' לשמות גנאי? מדוע אנחנו מניחים ששיפוטים של אחרים חשוב פחות משיפוטינו? ... אם הייתי מסתמך על אישורים פנימיים, הייתי היום כוכב רוק. בחיי שנשמעתי מדויק ועוצמתי כל כך לאוזני כשתופפתי על השולחן בחדר נעורי. אבל לאוזניהם של הוריי נשמעתי כמו פיל אפילפטי" (עמ' 84).

אבל כאמור, מעבר לביקורת זה ספר מצחיק שהאפקט שלו מסתמך על הפירוק הלשוני המדוקדק של כרמלי, פירוק יסודי ופדנטי של ה'אנר שהוא מבקר. אומנם יש משהו ממושך מאוד בספר שלם שכל תפקידו הוא להגחך, משהו כמעט אובססיבי שלא מניח לטרף שלו, ואני מניחה שיהיו שיראו בכך עיסוק עודף, אולי אף מלאכה. אך הדבר מבטא הפנמה שמאבק תרבותי אינו יכול להיעשות מבחוץ ובלשון זרה, אלא חייב להיכנס אל תוך

הלשון של מושא השיחה ולשבש אותה מבפנים. לכן זה ספר, ולא טור קצר בעיתון, והוא כרוך במעט (ממש מעט) מאמץ וקשב. אך על-אף שכרמלי כותב מתוך עמדה מבודחת, אל תאמינו לו: ברור שדחיפות ואחריות חברתית, ואפילו שליחות, מגיעה אותו להציב מראה חריפה מול התרבות שלנו.

כאשר הוא מספר על אוקיו מוריטה, ממייסדי תאגיד סוני, ועל מהלך עסקי שהוא עשה, הוא כותב:

אז מה אתם יכולים ללמוד מסיפורו המדהים של אקיו מוריטה? שום דבר. אתם פיתחתם רדיו-טרנזיסטורים מהפכניים? לא. מישהו הציע לקנות מכם את-הרדיו-טרנזיסטורים המהפכניים שלכם? גם לא. אז מה אתם רוצים? אתם לא אקיו מוריטה. אתם לא ממייסדי סוני. אתם סתם נדחפים לכל חיים שאתם שומעים עליהם. בכלל לא מעניין אתכם הסיפור של אקיו מוריטה. אתם מתעניינים רק בעצמכם.

וזה מסוכן. כי כשאדם שהצליח בחיים מספר לכם איך הוא הצליח בחיים, הוא לא מספר לכם איך אתם יכולים להצליח בחיים שלכם. כשליסה קודרו, פיבי מהסדרה חברים, עומדת על פודיום ומשלהבת את בוגרי הקולג' שלה לשעבר לרדוף אחר החלומות שלהם ולעולם לא לוותר, היא מדברת על עצמה, על עברה. אבל כולנו מכירים אנשים שרדפו אחר החלומות שלהם עד שאלה הפכו לסייטים. (עמ' 67)

כרמלי כותב מתוך אחריות משום שהוא מתייצב בנקודה שספרי ההדרכה אינם רוצים להתייצב בה, הרגע שבו הרדיפה אחר החלום הופכת סיוט, וחושף את פניה הממוסחרות המוסוות של הדחיפה לאמונה בעצמנו. "ודאי שמעתם לא פעם שאתם סובלים מהערכה עצמית נמוכה. הספרים הנמכרים בעולם מבוססים כולם על ההנחה שאתם סובלים מהערכה עצמית נמוכה ... הערכה עצמית נמוכה היא מוצר נהדר: מי יערער על הטענה שהוא טוב יותר מכפי שנדמה לו?" (עמ' 81).

ומעבר לכך, גם אם נניח שהשיטה עובדת, וספרי ההדרכה העצמית מקדמים את קוראיהם, וכך גם האמונה בעצמנו, כרמלי לא מאפשר לברוח לפרגמטיזם הזה ומוכיח את הקורא-הצרכן על אובדן המוסר הפשוט:

ואם אתם פוגשים ילד רעב, תנו לו כיכר לחם. לא כי יום אחד ייתכן שהוא יהיה הרופא המנתח שלכם. לא כי "העולם קטן", ה"גלגל מסתובב" ו"שלח לחמך". פשוט כי הוא רעב. זה ילד רעב. תנו לו כבר כיכר לחם. ...
ואל תחייכו ככה תוך כדי. אין בזה שום דבר מקסים.
ילדים רעבים זה לא מקסים.
מה יש לכם? (123)

הקול הקורא "מה יש לכם" חוזר בגרסאות שונות בספר: אם אתם ניצלים מתאונת דרכים

ומי שהיה במכונית מולכם נהרג, תפסיקו לחשוב על זה כאירוע שנועד בעבורכם כדי להשמיע את הקול המיוחד בשבילכם. לא, לא לכל דבר יש סיבה. משפחה שלמה נהרגה במכונית השנייה, מה יש לכם.

לידה כמשל

הביקורת של כרמלי, אם כך, נוגעת לשני עניינים שונים ביחס לעבודה הפנימית שתופעת הניו-אייג' וספרי ההדרכה הנלווים לה מעודדת. ראשית, הוא מבקר את אלה התומכים בחשיבה חיובית פנימית במקום שינוי התנהגות או שינוי במציאות. שנית, במקומות שבהם מוצו האפשרויות להשפיע על המציאות באופן חיצוני אקטיבי, ובהמשך לקטע האחרון שציטטתי, כרמלי מתנגד בתוקף לראייה החיובית המפרשת את האירועים כאילו הם משרתים את חייו של האדם ונועדים תמיד לקדמו, ומראה כמה רחוק ולאילו מופרכות מגיעה גישת ה"חשיבה החיובית" הנרקיסיסטית המתעקשת שהכול תלוי בנו.

אני רוצה להתמקד בהיבט שני זה, דווקא משום שהוא עלול לעורר התנגדות בקרב אלה שרצוי היה שיטו און לספר של כרמלי: מטפלים, קואוצ'רים ודולות. והרי עבודתם החשובה, ובכך אני נפרדת מכרמלי, באה למלא חסרים משמעותיים במערכת הרפואית. כלומר, הרפואה הקונבנציונלית הפנתה את גבה לסוגים רבים של מיחוישים ובעיות, ובשל קשיים שלעיתים הם תקציביים אך לעיתים רעיוניים לא הצליחה לספק את הביטחון והתמיכה הדרושים כדי להחלים ולהתחזק, או, במקרה של דולות, כדי להתמודד טוב יותר עם כאבי הלידה המתגרים. לכן אני רוצה להצטרף לביקורת הדחופה שלו דווקא מבפנים, כאחת שמשוחחת לא פעם עם התחומים הללו ואף נעזרת מדי פעם ברפואה הלא-קונבנציונלית.

כרמלי לוכד את ההתחבטות בבעיות אפיסטמולוגיות של הזמן הזה, ובראשן השאלה עד כמה נקודת המבט של הסובייקט משפיעה על תפיסת המציאות. האם הכול תלוי בשינוי זווית הראייה? מה מקומה של המציאות הממשית, אם יש כזו בכלל, בתוך הקיום שלנו? אחת מנקודות המבחן הטובות ביותר לסוגיה הזו היא בעיניי הלידה. היא טובה בשל השילוב הנדיר והקיצוני שיש בה בין יכולת ההשפעה שלנו לבין היותנו נתונים בתנאים חיצוניים. אבל אני רוצה להדגיש: הלידה היא משל לאתגרים ולמחלות אחרים.

זו נקודת מבחן חשובה גם כי קור הרוח וההומור של כרמלי לא יכולים להציל אותנו בלידה. מי שעבדה עם הורמונים כמשככי כאבים, ונעזרה בדולות או במיילדות טובות, יודעת שעליה להתמסר לטירוף לחלוטין. כך, למשל, הפרק המצחיק של כרמלי שבו הוא לועג לכתובה נשית מרענן על רקע החגיגה הנשית הקלישאתית הרווחת – אך לא יעזור לאישה על סף לידה המרגישה בחריפות רבה את היותה באמת ובתמים חלק מן הטבע. "את לא הבריאה", מזכיר כרמלי. "את לא כדור הארץ. את לא האדמה. המחזור החודשי שלך הוא לא חלק ממחזור העונות, מחזור הירח או מחזור הגאות והשפל". וגם: "את לא כוהנת.

ואלא אם כן למדת רפואה, אין לך כוחות ריפוי" (עמ' 150).

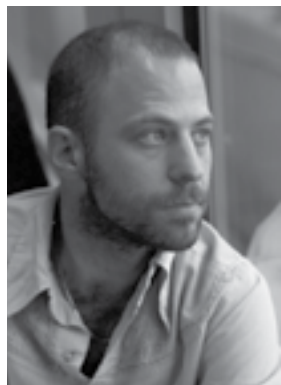
אספר את הסיפור שלי. לא רק מפני שהוא הפופיק שלי, בלשונו של כרמלי, אלא גם מפני שאני חושבת שכאב של אנשים ונשים חשוב לא פחות מגילויים מדעיים. אפשר לדלג על הפסקאות הבאות, היישר אל הדברים החשובים של סוזן סונטאג ושל איוב. אבל אפשר גם לקרוא; אולי הגיע הזמן שסיפורי לידה יעברו לקדמת הבמה. אל דאגה – זו גרסה תמציתית מאוד ומצונזרת.

היו לי עד אז שתי לידות. אחת ארוכה ומתישה שכללה אפידורל וכאבים, כמו שקורה לרבות בלידה ראשונה. ואחת טבעית וקלה להפליא. שוב, תאמתי את הסטטיסטיקות של לידה שנייה: ילדתי החליקה ממני רבע שעה אחרי שהגעתי לחדר הלידה, כמעט ללא כאב. לקראת הלידה השלישית הייתי בחרדות עצומות, קרועה בין שתי האופציות שהיו לי. כדי להירגע צפיתי כהרגלי במיליון סרטים של לידה טבעית, לוחשת לגופי "דאה ולמד!", וקראתי את הספר המהולל "ספר ההיפנובירתינג". הספר מעצבן לתפארת: הוא טוען בעצם שכאב בלידות הוא הבניה תרבותית מערבית. אם לא תאמיני בכאב, הוא לא יהיה. דוגמה מרבות: "ההנחה שהלידה היא מטבעה חוויה קשה וכואבת לא הייתה מקובלת עליי כלל. לא האמנתי שאלוהים שיצר גוף מושלם כל כך יכול היה לתכנן מערכת הולדה פגומה. שאלות רבות מדי מנעו ממני לקבל את הרעיון שלידה כרוכה בהכרח בכאב". וגם, והנה האוריינטליזם: "מדוע נשים בתרבויות שונות חוות לידות עדינות ונינוחות? האם אנו, הנשים בעולם המערבי, נאהבות פחות, מסופקות פחות, מבורכות פחות מהן? זה לא נראה לי הגיוני, לא מבחינה לוגית ולא מבחינה פיזיולוגית".² איזו כתיבה דכאנית כלפי נשים שכואב להן, ואיזה דמיון מפותח על אודות נשים בתרבויות אחרות! לידה היא כואבת. לעיתים כואבת מאוד. לפעמים זו אף מצוקה בלתי נסבלת. הכעס גובר כאשר המחברת מתארת אישה אפריקנית נשענת על הקיר ונושפת ילד החוצה (בחיך)! מה את יודעת על דרכי הבעת כאב אצלן? מה את יודעת על המורכבויות שלהן?.

אבל אני, כמו שכבר הבהרתי, עם שתי רגליים, אחת בביקורת ואחת בניו-איג', ואני מאמינה לחלוטין באפשרות של הנפש להשפיע על הגוף, והחלטתי שאני מוחקת את האונה הביקורתית שלי, ומגיעה ללידה רק עם הגוף, עם תפילות ועם משפטים של הרבנית ימימה. לאישי אמרתי – "אני מתכננת לידה מהסרטים. לא יכאב לי בכלל, ואני אתענג על כל ציר", וגם: "זו ההזדמנות שלי לעבודה רוחנית, ללמוד איך להמיר את הכאב באורות", ועוד כאלה משפטים (גם אני יכולה לכתוב ספרי הדרכה נפלאים!). אבל לצד כל זה אמרתי לו, "תדע שיש סבירות גבוהה שזה לא יצליח לי ותצטרך לדאוג לי מיד לאפידורל, ובחיים לא להזכיר לי את התכנונים האלו, בטח לא תוך כדי הצירים". בפועל הייתה לידה מרגשת ומיוחדת: קראתי את הדברים של ימימה בין הצירים שוב ושוב, הייתי באורות, ובירכתי כל ציר בברכת תודה על הכאב המקדם והפותר. ואכן, הגישה שלי השפיעה, והילדה יצאה לעולם בקריאות אושר ובלי שום צעקת כאב, והיא הופיעה בריאה

ברוך השם, מהממת ומתוקה. אז הנה הוכחתי – הנפש משפיעה על הגוף, אפשר מעתה ללדת בבית, אין סכנות! הכול תלוי בגישה שלנו!

לא. לא כך. היה לי מזל, המון המון מזל, מזל של הגוף, מזל של לידה שמתקדמת טוב, יחד עם ניסיון, וכן, כל זה יחד עם מוכנות נפשית ועבודה עם דולות ומיילדות תומכות. ואף כי הלידה בהחלט הייתה חוויה מעצימה בעבורי, ואני מודה על כך, הזכרתי לעצמי כל הזמן: היית מדהימה, אבל זה יכול היה להיות אחרת. ובעיקר: כשאצל נשים אחרות זה מתרחש אחרת, זה לא באשמתן. זה אולי נשמע טריוויאלי, אבל בתרבות שלנו זה לא טריוויאלי. ספר דברים מנסח את הסכנה בעמדה כזו כך: **“וְאִמְרֹת בְּלִבָּבָהּ: כֹּחִי וְעֵצָם יְדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה”** (ח', יז). לא כוחי ועוצם ידי, אלא הרבה ברכה ומזל שהשתלבו עם השפעות מלמטה.

נוטל אחריות בנקודה שספרי ההדרכה משתמטים ממנה. עודד כרמלי צילום: ליאור קסון

למה הסיפור הזה חשוב? כי רפואה אלטרנטיבית היא המבנה המחולן של “כומר וידוי”. היא הגלגול המתבקש שלו. כלומר, אתה מגיע לחדר הטיפול והאשמות שלך נבחנות. המיגרנות, כאבי הגב, המחלות – כולן תוצאות של התנהגות קלוקלת, הדחקות של רגשות, או דווקא נתינת מקום יתר, מי יודע. או אולי אורח חיים מלא חטאים. סוזן סונטאג, סופרת ותיאורטיקנית, כותבת כי ההשקפה שהמחלה מתאימה לאופיו של החולה משום שהיא מגלמת את חטאיו פינתה במאה

התשע-עשרה את מקומה להשקפה שהמחלה משקפת את האופי.³ אני לא כותבת כמומחית בתחום, אלא כצרכנית ממוצעת – ויש פה כמובן אלמנט כלכלי; ככזו שפערה לא פעם עיניים נדהמות למשמע ניתוחי-אופי בשקל מפי מטפלים סרי אחריות וענווה (שעלו לה מאות שקלים). בלשונו של כרמלי: “כמו הפוריסטים לפניהם, שהאמינו שעניים הם עניים כי סר חנם בעיני אלוהים, כך הניו-אייג'יסטים מאמינים שהעניים עניים באשמת מחשבותיהם העניות. וכל שעלינו לעשות הוא לחשוב חיובי” (עמ' 118). יש לנו אחריות רגשית ומעשית על המצב שלנו, גם הגופני. אבל גם לגנטיקה, למזל ולגורמי סיכון אחרים יש אחריות. סונטאג כותבת דברים חשובים:

עיקר טענתי הוא שאין המחלה מטאפורה, ושהדרך הכנה ביותר להסתכל במחלה – והדרך הבריאה ביותר להיות חולה – היא זו הנקיייה לחלוטין ממחשבה מטאפורית, זו העשויה ביותר לעמוד כנגד מחשבה כזו. אף-על-פי-כן רק בקושי יוכל אדם לדור בממלכת החולים בלי שייפגע מן המטאפורות מטילות האימה שהפכו חלק מנופה.⁴

כמה מפתה לגשת אל המחלה כאל טקסט הזקוק לפענוח, להבין אותו כמטפורה, להאשים את האדם החולה באחריות שלו. הרי המחלה כה מעניינת, תסמיניה כל כך ממשיים ודורשים פרשנות. כמה יפה ונעים למשש את הכאב ולערוך בו הבחנות. כמה קל להגיד לאישה, ואני בוחרת דוגמאות קלות ובכוונה אינני דנה במחלות מסובכות, “התינוק עוד

לא יוצא כי עוד לא שחררת אותו". כמה קל להגיד – וכמה נורא לשמוע, כשאת אישה המרגישה מוכנה ובשלה ללידה וכעת תולים את האשמה בכך, או כשהעובר אינו מתהפך ואומרים לך שזה משום שלא אפשרת לו. "אני עשיתי את שלי למען ההתהפכות שלו", אמרה מטפלת לחברתי.

בהתאם, כמה מפתה להאשים את האדם באי־הצלחתו במקום להישיר מבט למציאות ולהבין את התנאים הבלתי אפשריים שהיא מייצרת, את האתגרים הקשים מנשוא שלעיתים היא מעמידה בפנינו. כמוכן, אינני יוצאת נגד אחריות בסיסית ונגד שכל ישר: מי ששיניו מלאות בחורים, למשל, לא כדאי שיסתפק בהכרה בכך שהחיים קשים. כדאי שיצחצח להבא את שיניו וימעט בצריכת ממתקים. אך יש בעייתיות חברתית ומוסרית בסברה שקנתה לה שביטה באינטואיציה קולקטיבית כי אדם תמיד אחראי על קורותיו. לפעמים חשוב לומר: המציאות קשה; צריך אולי לחשוב איך להתמודד איתה, אבל היא רעה כרגע ושחורה למרבה הצער.

השיח של בלדד

יהיו מי שיגידו לי: השאלות שלך עצמן הן מנקודת מבט מערבית. אם לא היית שואלת אותן, לא הייתה לך בכלל בעיה. לכן אני פונה בכוונה לתשובה העתיקה של ספר איוב. ספר איוב מתמודד עם השאלות שפתחת, שאלת הפרשנות של אירועים רעים ונוראים. הוא נפתח במעשה שרירותי של השטן. במילים של ימינו: ספר איוב מתמודד עם משמעותה של הסטטיסטיקה; מה קורה כשמישהו נופל בצידה הלא טוב של הסטטיסטיקה. הספר מתבסס על פערי מידע. אנחנו הקוראים יודעים שאיוב היה צדיק, ושהשטן נטפל אליו באשמת התערבות אומללה, אך איוב ורעיו אינם יודעים זאת. המידע היחיד שיש לפנייהם הוא עובדת הצרות שדבקו באיוב.

פענוח מידע זה במשקפיים של תורת הגמול, כלומר בסברה שאמורה להיות הלימה בין ההתנהגות של האדם לבין מציאות חייו, הוא הגורם לשלושת הרעים למצוא הסבר הגיוני לסבל של איוב. כפי שכותב אבי הרב אביה הכהן, בלדד השוחי רעו של איוב עוסק בפרק ח' ברשע ובגורלו: "אֲשֶׁר יָקוּט כְּסֵלֹו וּבֵית עֶפְבֵּיִשׁ מִבְּטָחוֹ, יִשְׁעֵן עַל בֵּיתוֹ וְלֹא יַעֲמֹד, יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם" (פסוקים יג-טו). הרשע חי חיים שלווים והוא בוטח בחייו ובביתו, אך מגלה פתאום שתחושת הביטחון לא הייתה אלא אשליה ושבתו אינו אלא כקורי עכביש. "משל זה על גורל הרשע נאמר כאילו מדובר בדיון תאורטי בלבד, אולם השומע את הדברים שואל ... האם אין בלדד מרמז לאיוב ולאסונו? האסון הגדול גילה שאיוב אינו אלא רשע נסתר שרשעתו התגלתה רק עתה"⁵.

כלומר, האסון עצמו מגלה את מה שהרעים ושאר העולם לא ידעו: שאיוב למעשה רשע. פרשנות זו מנוגדת לחלוטין למידע שנמסר לקורא בתחילת הספר, ולכן ספר איוב הוא ספר נגד פרשנות של חיי האדם. על כן, דווקא תלונת "צדיק ורע לו" היא השיעור החשוב

ביותר שאפשר ללמוד מספר איוב: הצלחת האדם אינה מעידה על צדיקותו בשום אופן. יש דברים גרועים שאינם נובעים מדברים שעשינו. לפעמים לדברים רעים אין הסבר, וגם לדברים טובים אין הסבר. לפעמים יש, חלקי, אבל לפעמים אנחנו סתם נולדים במקום הנכון.

האם תובנה זו מבוררת דיה בקרב קהל המטפלים האלטרנטיביים על כל גווניו? חוששתני שלא. לפעמים הניסיון להצדיק את שרירותה הכאובה של המציאות ולמצוא בכאוס פשר הוא דבר נורא מאין כמוהו. לצרכנים הרבים של מטפלים אלה, ולמטפלים עצמם, דרושה שיחה על כך. ספרו של כרמלי הוא הזדמנות לעורר את השיחה החשובה הזאת, אך מובנה בו פרדוקס: קהלו הדחוף ביותר של הספר הוא האנשים שלא ירצו לקרוא אותו. אלה שאת השיח שלהם הוא מחקה, דוקר וגם מגחיק. מבעלי נטיות הלב הרחוקות ממנו נדרשת אפוא התבוננות רצינית במראה הזאת, גם בלי הסכמה. כך תתחולל שיחה.

-
1. אלעד בר-נוי, "הגורו החדש שלא הכרתם: לעולם אל תלכו אחרי החלומות שלכם", YNET, 9.2.2019.
 2. קת'רין גרייבס, ספר ההיפנובירתינג, מאנגלית: לירון רובינס, 2015, עמ' 29.
 3. סוון סונטאג, המחלה כמטאפורה, מאנגלית: יהודה לנדא, תל-אביב: עם עובד, 1980, עמ' 42. ההדגשה אינה במקור.
 4. שם, במוטו לספר.
 5. אביה הכהן, ובכל זאת אני שב אליך אלוהי: לחידת ספר איוב, ספר בכתובים.